

DOI 10.52363/2414-5866-2025-2-6

УДК 351.746.1:355.02(477)

Кулаков В.О., аспірант НУЦЗУ, м. Черкаси,

ORCID: 0009-0006-2029-0481

Kulakov V., Doctoral Student at National University of Civil Defence of Ukraine

АДАПТАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

ADAPTATION OF INTERNAL SECURITY MECHANISMS TO MARTIAL LAW CONDITIONS: STRUCTURAL-FUNCTIONAL ANALYSIS

Визначено особливості трансформації системи внутрішньої безпеки України в умовах воєнного стану, введеного внаслідок російської збройної агресії. Проаналізовано структурні та функціональні компоненти системи забезпечення внутрішньої безпеки в екстремальних умовах воєнного часу. Розкрито специфіку адаптації цілей, об'єктів та суб'єктів внутрішньої безпеки до викликів воєнного стану. Особливу увагу приділено дослідженню трансформації організаційно-правових механізмів координації між різними органами безпеки, зміні пріоритетів у забезпеченні захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави. Досліджено еволюцію функціональних компонентів системи, включаючи пізнавальну, проектувальну, конструктивну, комунікативну та організаційну функції в умовах воєнних дій. Проаналізовано особливості взаємодії державних та недержавних суб'єктів забезпечення безпеки, роль територіальної оборони та громадянського суспільства у системі внутрішньої безпеки. Обґрунтовано необхідність формування адаптивної моделі внутрішньої безпеки, здатної ефективно функціонувати як в умовах воєнного стану, так і в перспективі післявоєнного відновлення. Запропоновано концептуальні засади оптимізації механізмів внутрішньої безпеки з урахуванням досвіду воєнного часу та потреб майбутнього розвитку української державності.

Ключові слова: внутрішня безпека, воєнний стан, структурно-функціональний аналіз, адаптація, система безпеки, оборонний потенціал, територіальна оборона, громадянське суспільство.

The article examines the transformation of Ukraine's internal security system under martial law imposed due to Russian armed aggression. Structural and functional components of the internal security provision system under extreme wartime conditions are analyzed. The specificity of adapting goals, objects and subjects of internal security to martial law challenges is revealed. Special attention is paid to studying the transformation of organizational-legal coordination mechanisms between different security agencies, changing priorities in protecting vital interests of individuals, society and state. The evolution of functional system components is studied, including cognitive, design, constructive, communicative and organizational functions under combat conditions. Features of interaction between state and non-state security subjects, the role of territorial defense and civil society in the internal security system are analyzed. The necessity of forming an adaptive internal security model capable of effective functioning both under martial law and in post-war reconstruction perspective is substantiated. Conceptual foundations for optimizing internal security mechanisms considering war-time experience and future Ukrainian statehood development needs are proposed.

Keywords: internal security, martial law, structural-functional analysis, adaptation, security system, defense potential, territorial defense, civil society.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року та продовжується в 2025 році, кардинально змінила умови функціонування системи внутрішньої безпеки української держави. Введення воєнного стану створило принципово нові виклики для організації та координації діяльності органів безпеки, потребуючи швидкої адаптації всіх структурних та функціональних компонентів системи до екстремальних умов воєнного часу.

В умовах активних бойових дій, масових переміщень населення, загрози диверсійно-терористичних актів, кіберзагроз та гібридних операцій противника традиційні механізми забезпечення внутрішньої безпеки виявилися недостатньо ефективними. Це зумовило необхідність термінової перебудови всієї системи безпеки, перегляду пріоритетів, перерозподілу повноважень та ресурсів між різними органами влади. Особливої актуальності набувають питання координації діяльності правоохоронних органів, служб безпеки, військових формувань та органів місцевого самоврядування в умовах децентралізованого управління територіями. Воєнний стан вимагає нових підходів до забезпечення захисту цивільного населення, критичної інфраструктури, стратегічних об'єктів та інформаційного простору від ворожих впливів.

Водночас важливим завданням є збереження демократичних цінностей та конституційних прав громадян навіть в умовах воєнного стану, забезпечення балансу між потребами національної безпеки та дотриманням принципів правової держави. Це створює складну дилему для органів влади, які мають забезпечити ефективний захист від зовнішніх загроз, не порушуючи при цьому основоположних принципів демократичного врядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика адаптації систем внутрішньої безпеки до умов надзвичайних ситуацій та воєнного стану досліджується широким колом вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед українських дослідників варто відзначити праці В. Горбуліна, О. Литвиненка, Г.П. Ситника, які аналізують трансформацію системи національної безпеки в умовах гібридної війни. Значний внесок у розуміння механізмів внутрішньої безпеки зробили В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Колпаков.

Структурно-функціональний підхід до аналізу систем безпеки розвивали О. Остапенко, М. Требін, В. Ліпкан, які досліджували організаційні та правові засади функціонування органів внутрішньої безпеки. Особливу увагу заслуговують роботи С. Кузніченка, А. Мовчана, які аналізують проблеми координації діяльності різних відомств у сфері безпеки.

Досвід функціонування систем внутрішньої безпеки в умовах воєнного стану вивчають І. Корж, О. Джу́жа, В. Сокурєнко, які досліджують особливості правоохоронної діяльності в екстремальних умовах. Питання адаптації органів місцевого самоврядування до умов воєнного часу розглядаються в працях Н. Гончарук, В. Куйбіди, О. Батанова.

У зарубіжній науковій літературі питання трансформації систем внутрішньої безпеки в умовах конфліктів досліджуються Дж. Мюллером (J. Mueller), П. Кроненбергом (P. Kronenberg), М. Кревельдом (M. van Creveld), які аналізують еволюцію концепцій безпеки в сучасному світі. Особливої уваги заслуговують дослідження Інституту вивчення війни (Institute for the Study of War) та Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) щодо адаптації систем безпеки до гібридних загроз.

Попри значну кількість досліджень, залишаються недостатньо вивченими питання комплексного структурно-функціонального аналізу адаптації механізмів внутрішньої безпеки до специфічних умов воєнного стану в Україні, а також розроблення концептуальних засад формування адаптивної моделі внутрішньої безпеки для умов воєнного та післявоєнного періодів.

Постановка завдання. Метою статті є структурно-функціональний аналіз адаптації механізмів внутрішньої безпеки України до умов воєнного стану та розроблення пропозицій щодо оптимізації системи внутрішньої безпеки в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Структурно-функціональний аналіз системи внутрішньої безпеки в умовах воєнного стану потребує насамперед визначення специфіки трансформації її основних компонентів під впливом екстремальних умов воєнного часу. Система внутрішньої безпеки України, що функціонувала в мирний час, зіткнулася з необхідністю кардинальної перебудови всіх своїх елементів для адекватного реагування на нові виклики та загрози.

Структурні компоненти системи внутрішньої безпеки в умовах воєнного стану зазнали суттєвих змін. По-перше, трансформувалися цілі системи, які тепер орієнтовані на забезпечення виживання та функціонування держави в умовах прямої військової агресії. Якщо в мирний час головною метою було підтримання правопорядку та захист конституційних прав громадян, то в умовах воєнного стану пріоритетними стали завдання протидії диверсійно-терористичній діяльності, забезпечення функціонування критичної інфраструктури, координації евакуаційних заходів та підтримання соціальної стабільності [1].

Життєво важливі інтереси особистості, суспільства та держави в умовах воєнного стану набули нового змісту та ієрархії пріоритетів. Інтереси особистості зосередилися навколо фізичного виживання, безпеки життя та здоров'я, збереження сім'ї, доступу до базових послуг та можливості евакуації з небезпечних районів. Інтереси суспільства трансформувалися у напрямку збереження соціальної згуртованості, підтримання функціонування соціальних інститутів, забезпечення інформаційної безпеки та протидії ворожій пропаганді [3]. Інтереси держави в умовах воєнного стану концентруються навколо забезпечення територіальної цілісності, суверенітету, функціонування органів влади, підтримання обороноздатності та міжнародного визнання. Особливого значення набуває координація зусиль різних відомств для досягнення спільної мети - відсічі агресії та збереження незалежності [1]. Національні цінності в умовах воєнного стану також зазнали переосмислення. Матеріальні цінності включають не лише традиційні економічні ресурси, але й стратегічні запаси продовольства, медикаментів, палива, засобів зв'язку та озброєння. Духовні цінності сконцентрувалися навколо патріотизму, національної єдності, солідарності, мужності та готовності до самопожертви заради захисту Батьківщини [3].

Склад сил, засобів та ресурсів забезпечення внутрішньої безпеки значно розширився та видозмінився. До традиційних правоохоронних органів додалися підрозділи територіальної оборони, добровольчі формування, приватні охоронні структури, які отримали розширені повноваження в сфері забезпечення безпеки. Національна поліція адаптувала свою діяльність до умов воєнного часу, зосередившись на боротьбі з маордерством, забезпеченні громадського порядку в умовах воєнного стану, розслідуванні військових злочинів [5]. Служба безпеки України значно розширила свої функції, включивши контррозвідувальну діяльність в зоні бойових дій, протидію диверсійно-терористичній діяльності, захист державної таємниці та стратегічних об'єктів. Державна прикордонна служба адаптувалася до умов активних бойових дій на кордоні, забезпечуючи контроль за переміщенням біженців та попередження проникнення диверсійних груп [4].

Органи забезпечення безпеки в умовах воєнного стану функціонують в умовах зміненої системи координації та підпорядкування. Особливу роль відіграє Ставка Верховного Головнокомандувача, яка координує діяльність всіх силових відомств. Рада національної безпеки і оборони України адаптувала свою роль до умов воєнного часу, забезпечуючи стратегічне планування та координацію зусиль різних відомств [2]. Кабінет Міністрів України трансформував свою діяльність для забезпечення ефективного управління в умовах воєнного стану, створивши спеціальні координаційні механізми для управління евакуацією, гуманітарною допомогою, відновленням зруйнованої інфраструктури. Органи місцевого самоврядування отримали розширені повноваження та відповідальність за забезпечення безпеки на своїх територіях [6].

Суб'єкти та об'єкти забезпечення внутрішньої безпеки також зазнали значних змін. До суб'єктів забезпечення безпеки додалися громадські організації, волонтерські формування, підприємства оборонно-промислового комплексу, міжнародні партнери та союзники. Об'єкти захисту розширилися, включивши об'єкти критичної інфраструктури, евакуйоване населення, тимчасово переміщених осіб, стратегічні запаси та комунікаційні мережі [7].

Функціональні компоненти системи внутрішньої безпеки в умовах воєнного стану зазнали кардинальної трансформації. Пізнавальна функція адаптувалася до потреб збору та аналізу розвідувальної інформації про ворожі наміри, оцінки загроз для критичної інфраструктури, моніторингу настроїв населення та ефективності заходів безпеки. Особливого значення набув аналіз гібридних загроз, включаючи кіберзагрози, інформаційні атаки та диверсійну діяльність [4]. Функція проектування трансформувалася у напрямку стратегічного планування оборонних заходів, розроблення планів евакуації та захисту населення, координації діяльності різних відомств в умовах децентралізованого управління. Особливої ваги набуло планування на різних часових горизонтах - від оперативного реагування на загрози до стратегічного планування післявоєнного відновлення [2].

Конструктивна функція адаптувалася до умов обмежених ресурсів та необхідності їх оптимального розподілу між різними потребами. Ця функція включає управління людськими ресурсами в умовах мобілізації, розподіл матеріально-технічних засобів між різними напрямками діяльності, координацію міжнародної допомоги та забезпечення сталого функціонування системи безпеки [6]. Організаційна функція трансформувалася у напрямку створення гнучких, адаптивних структур управління, здатних швидко реагувати на зміни обстановки. Особливого значення набула горизонтальна координація між різними відомствами та рівнями управління, створення міжвідомчих робочих груп та координаційних центрів для вирішення комплексних завдань [5].

Комунікативна функція адаптувалася до потреб забезпечення надійного зв'язку в умовах активних бойових дій, протидії ворожим кіберзагрозам, координації діяльності різних суб'єктів безпеки. Особливої ваги набула комунікація з населенням для забезпечення своєчасного інформування про загрози, рекомендації щодо поведінки в надзвичайних ситуаціях, спростування ворожої дезінформації [4].

Специфіка функціонування системи внутрішньої безпеки в умовах воєнного стану проявляється в необхідності поєднання централізованого стратегічного управління з децентралізованим виконанням завдань на місцевому рівні. Це зумовлено потребою швидкого реагування на локальні загрози при збереженні єдності командування та координації зусиль [2]. Важливою особливістю є інтеграція військових та цивільних компонентів системи безпеки. Територіальна оборона стала важливою складовою системи внутрішньої безпеки, забезпечуючи захист територій від диверсійно-терористичних груп, підтримку правоохоронних органів, евакуацію населення та захист критичної інфраструктури. Це потребує нових механізмів координації між військовими та цивільними структурами [7].

Система внутрішньої безпеки в умовах воєнного стану характеризується також активним залученням громадянського суспільства. Волонтерські організації, благодійні фонди, громадські ініціативи стали важливими суб'єктами забезпечення безпеки, беручи участь у наданні гуманітарної допомоги, психологічній підтримці постраждалих, інформаційній протидії ворожій пропаганді [6]. Адаптація правової основи функціонування системи внутрішньої безпеки включає прийняття спеціального законодавства воєнного часу, розширення повноважень правоохоронних органів, запровадження особливих процедур для розслідування військових злочинів. Водночас важливим залишається дотримання конституційних принципів та міжнародних стандартів прав людини навіть в умовах воєнного стану [1].

Технологічний компонент системи внутрішньої безпеки адаптувався до потреб кіберзахисту, використання сучасних засобів зв'язку та спостереження, застосування безпілотних літальних апаратів для моніторингу ситуації. Особливого значення набули системи раннього попередження про загрози, автоматизовані системи управління в надзвичайних ситуаціях [4]. Міжнародний аспект функціонування системи внутрішньої безпеки включає координацію з партнерами по НАТО та ЄС, отримання технічної та фінансової допомоги, обмін розвідувальною інформацією про загрози. Це створює нові можливості для підвищення ефективності системи безпеки, але водночас потребує адаптації національних процедур до міжнародних стандартів [7].

Висновки. Проведений структурно-функціональний аналіз дозволяє сформулювати комплекс важливих висновків щодо адаптації механізмів

внутрішньої безпеки України до умов воєнного стану.

Воєнний стан призвів до кардинальної трансформації всіх структурних компонентів системи внутрішньої безпеки, включаючи цілі, об'єкти, суб'єкти, сили та засоби забезпечення безпеки. Ця трансформація характеризується розширенням кола суб'єктів безпеки за рахунок залучення територіальної оборони, громадських організацій та міжнародних партнерів, а також переорієнтацією цілей системи на забезпечення виживання держави в умовах прямої військової агресії.

Функціональні компоненти системи внутрішньої безпеки адаптувалися до потреб ефективного функціонування в екстремальних умовах воєнного часу. Пізнавальна функція сконцентрувалася на аналізі гібридних загроз, функція проектування адаптувалася до потреб стратегічного планування в умовах невизначеності, конструктивна функція зосередилася на оптимальному розподілі обмежених ресурсів.

Особливістю адаптації системи внутрішньої безпеки до умов воєнного стану є необхідність поєднання централізованого стратегічного управління з децентралізованим виконанням завдань на місцевому рівні. Це забезпечує гнучкість реагування на локальні загрози при збереженні єдності командування та координації зусиль всіх учасників системи безпеки.

Інтеграція військових та цивільних компонентів системи безпеки стала ключовою характеристикою адаптації до умов воєнного стану. Територіальна оборона органічно інтегрувалася в систему внутрішньої безпеки, забезпечуючи захист територій та підтримку правоохоронних органів. Водночас активне залучення громадянського суспільства створило нові можливості для підвищення ефективності системи безпеки.

Адаптація правової основи функціонування системи внутрішньої безпеки потребує збалансованого підходу між розширенням повноважень органів безпеки та дотриманням конституційних принципів і міжнародних стандартів прав людини. Це забезпечує легітимність та ефективність системи безпеки навіть в екстремальних умовах воєнного часу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням концептуальних засад формування адаптивної моделі внутрішньої безпеки, здатної ефективно функціонувати як в умовах воєнного стану, так і в перспективі післявоєнного відновлення. Особливої уваги потребують питання інституціоналізації позитивного досвіду воєнного часу, розроблення механізмів збереження досягнутого рівня координації між різними суб'єктами безпеки, адаптації міжнародного досвіду до українських реалій. Актуальним напрямом є також дослідження впливу цифрових технологій на трансформацію системи внутрішньої безпеки та розроблення стратегій кіберзахисту в умовах гібридних загроз.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
2. Закон України "Про Раду національної безпеки і оборони України" від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.
3. Закон України "Про національну безпеку України" від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
4. Закон України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
5. Закон України "Про Національну поліцію" від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
6. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
7. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.

References:

1. Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" dated May 12, 2015 No. 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
2. Law of Ukraine "On the National Security and Defense Council of Ukraine" dated March 5, 1998 No. 183/98-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.
3. Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" dated June 21, 2018 No. 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
4. Law of Ukraine "On Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine" dated October 5, 2017 No. 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
5. Law of Ukraine "On National Police" dated July 2, 2015 No. 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
6. Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" dated May 21, 1997 No. 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
7. National Security Strategy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020 No. 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.